

LA PROBLEMÀTICA ALMOGÀVER

A L'IMPERI ROMÀ D'ORIENT

Resum:

El següent treball té com objectiu oferir al lector un breu assaig sobre l'expedició almogàver a l'Imperi Romà d'Orient. Els estudis realitzats sobre aquesta companyia mercenària, molt sovint els ha presentat com herois que varen lluitar a favor d'un emperador que, en un moment donat, els va trair amb l'assassinat del seu cap Roger de Flor. Tot i això, hi ha una imatge dels almogàvers que s'ha camuflat, començant pel propi Ramon Muntaner. Aquesta imatge la mostren molts dels historiadors bizantins de l'època. Es pot parlar veritablement d'herois? Això és el que qüestiona aquest assaig sobre l'expedició almogàver.

Paraules clau: Almogàvers, fonts històriques, Imperi Romà d'Orient, crims i tradició grega.

Abstract:

This work offers the reader a brief essay on the Almogàver expedition in Eastern Roman Empire. Different researches carried out on this mercenary company, often shows them like heroes who fought for an Emperor who eventually betrayed them murdering their head, Roger de Flor. However there's a view of Almogàvers that has been permanently concealed, beginning with Ramon Muntaner. This view, though, is shown by Bizantin historians at that time. Can we really speak of heroes? This is the aim of this essay on the Almogavar expedition.

Key words: Almogàvers, historical sources, Eastern Roman Empire, crimes and Greece tradition

Albert Cerezo Arruga

Niub:14912030

Treball de fi de Grau

Curs acadèmic 2013-2014

Tutor: Dr. Salvador Claramunt

Departament de Història Medieval i Paleografia

Universitat de Barcelona

Índex

1. Introducció.....	2
2. Els orígens dels almogàvers i el seu paper a la conquesta de Sicília.....	5
3. Els Almogàvers a l'Imperi d'Orient	9
3.1 Els almogàvers sota el comandament de Roger de Flor	10
3.2 De la venjança catalana a la conquesta del ducat d'Atenes	16
3.3 Els almogàvers en el ducat d'Atenes i Neopàtria fins la seva expulsió.....	22
4. Les fonts documentals: Muntaner i els historiadors Bizantins	28
5. Conclusions	32
6. Bibliografia.....	34
7. Annexos.....	35

1. Introducció

La problemàtica almogàver a l'Imperi d'Orient té com objectiu presentar un treball sobre el període històric en que la Companyia Catalana d'Orient, també coneguts com Almogàvers, va estar a terres de l'Imperi Roma d'Orient. Des de la seva arribada a Constantinoble sota el comandament de Roger de Flor, passant per les disputes internes dins la Companyia entre el seus dirigents Berenguer d'Entença i Bernat de Rocafort i, per últim, la conquesta dels ducats d'Atenes i Neopàtria; l'estada dels Almogàvers a la Mediterrània Oriental va estar plena de tot tipus d'actes: es poden trobar des de grans victòries militars per part de la Companyia fins a autèntics actes delictius com eren els saqueigs de poblacions o els abusos a la població autòctona.

Per tal de mostrar el decurs de la presència dels Almogàvers a l'Imperi d'Orient, he decidit estructurar el treball cronològicament repassant els fets més importants de la Companyia mercenària. El primer apartat té com objectiu fer un breu repàs al primer conflicte que els va donar renom: la incorporació de Sicília a la Corona d'Aragó. Tal i com es veurà més endavant, els Almogàvers van ser contractats per Frederic II per tal de defensar la seva corona. El segon bloc és la part principal del treball, ja que aquí s'explicarà tota l'estada de la Companyia a les terres d'Anatòlia i l'actual Grècia, des de la contractació per part d'Andrònic II fins el control dels Ducats d'Atenes i Neopàtria. Aquest bloc queda subdividit en tres apartats: el primer d'ells compren els primers anys dels Almogàvers sota el mandat del seu cap més destacat: Roger de Brindisi, també conegut com a Roger de Flor. És sota el seu mandat que la Companyia viurà algunes de les victòries més destacades, com per exemple la Victòria d'Àulax. El segon apartat concentra la història de la Companyia Catalana d'Orient des de la mort de Roger de Flor que, després de la "traïció grega", donarà pas al període conegut com "La venjança catalana". És en aquest moment on trobem les disputes internes entre els diferents caps de la Companyia. Després de la mort de Roger de Flor seran dos personatges concretament que voldran assumir aquest rol: Berenguer d'Entença i Bernat de Rocafort. Per últim, el tercer apartat, pretén repassar el moment en que els Almogàvers aconseguen tenir el control sobre els ducats d'Atenes i Neopàtria. Aquest control de la companyia mercenària catalana durarà quasi bé un segle quan, a finals del segle XIV, seran expulsats dels diferents territoris.

El tercer bloc té com objectiu mostrar com els historiadors i cronistes de l'època van explicar els fets de la Companyia Catalana d'Orient. Aquests historiadors he decidit dividir-los, tal i com mostra el títol de l'apartat, en dos grups. D'una banda hi ha la visió catalana dels fets que principalment la dóna el cronista Ramón Muntaner, qui va ser insitu amb els Almogàvers durant la seva estada a l'Imperi Bizantí. Tot i que abandona la Companyia abans de temps, juntament amb l'infant Ferran de Mallorca, Ramón Muntaner ens continua narrant els fets de la seva antiga Companyia mitjançant les notícies que li arriben. D'altra banda tenim la visió bizantina dels fets que, en general, es mostren molt crítics amb la presència dels Almogàvers. D'aquest col·lectiu cal esmentar especialment a Geórgios Paquimeras. Per últim es presentaran unes breus conclusions on es valorarà la presència dels Almogàvers en les terres de la Península Bàltica i a Anatòlia.

Dins d'aquesta mateixa introducció crec interessant abordar, breument, l'estat de la qüestió dels estudis realitzats per anteriors historiadors sobre l'Expedició catalana a Orient. Un dels primers autors en aproximar-se als fets dels Almogàvers va ser el marquès d'Aytona Francisco de Moncada (1586-1635). Francisco de Moncada en la seva obra *La expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, publicada al 1623, va basar la seva obra en la Crònica de Ramón Muntaner, ja que tal i com s'ha dit anteriorment va ser present en els actes de la Companyia fins l'any 1307, tot i que la seva crònica arriba fins els moments immediats de la Conquesta d'Atenes (1311).

Tal i com assenyala Ernest Marcos, els següents treballs són obres centrades en el període de concret que va del 1303 al 1311 quan es donen les victòries de Roger de Flor, l'episodi de la venjança catalana i la conquesta d'Atenes, ja que a la historiografia catalana d'aquest període li va resultar interessant, especialment durant l'època de la Renaixença¹. A més, cal afegir que els autors des de Moncada fins l'època de la Renaixença es centrarien en la Crònica de Ramón Muntaner i en la pròpia obra de Francisco de Moncada. Un punt i apart en aquesta qüestió seria Antoni Rubió i Lluch (1856-1937) qui va realitzar els seus estudis sobre els Almogàvers introduint una gran novetat: la visió grega dels fets. En les seves obres Rubió i Lluch es dedicarà a

¹ MARCOS, Ernest. *La Companyia Catalana i Bizanci*. dins a *L'Avenç*, 213, 1997. pàg 12.

comparar ambdues versions dels fets tant des del punt de vista català, principalment amb l'obra de Ramón Muntaner, i la versió grega dels fets tant a les fonts documentals com amb els records populars sobre la Companyia, quelcom que li donarà una visió innovadora dels esdeveniments. Una de les seves obres cabdals sobre la qüestió Almogàver és *El diplomata català d'Orient*, on va fer una compilació de documents sobre tota la història de la Companyia Catalana d'Orient a terres bizantines. Altre autor que mereix esment és Luís Nicolau d'Olivera (1888-1961) qui va emmarcar el control de la Grècia en el període d'expansió de Catalunya per la Mediterrània Oriental.

Entre historiadors estrangers també ha suscitat l'interès per la Companyia Catalana d'Orient, especialment de medievalistes i bizantinistes com Karl Hopf, Gustave Schlumberger, William Miller, Erwin Dade o Ferdinand Gregorovius. Però és sens dubte innovadora l'obra de l'historiador nord americà Kenneth M. Setton amb *Los Catalanes en Grècia*. Setton en la seva obra es centra especialment en el període que controlaven els ducats d'Atenes i Neopàtria, i no dubtarà en corregir aquells errors comesos anteriorment per Rubió Lluch.

Actualment, podem destacar l'obra del filòleg Ernest Marcos qui en les seves obres s'ha dedicat a estudiar les relacions entre el Casal de Barcelona i l'Imperi Romà d'Orient. És per això que la seva obra ens mostra una visió més crítica de l'Expedició Catalana a Orient. Finalment, altres autors que podem destacar són David Agustí, David Jacoby, Elizabeth A. Zacharia o Anthony Luttrell.

2. Els orígens almogàvers i la intervenció a Sicília.

Quan es parla sobre l'origen dels almogàvers, les primeres fonts documentals de qualitat que trobem són les cròniques del segle XIII. Tot i això, cal destacar que resulta difícil elaborar un estudi sobre l'origen almogàver, ja que les escasses fonts que es conserven - Les cròniques de Bernat Desclot i Ramón Muntaner principalment - no tenen la voluntat d'explicar l'origen d'aquest col·lectiu. Una de les possibilitats sobre l'origen dels almogàvers s'ha fet mitjançant l'origen d'aquest terme. La paraula *almogàver*, segons estudis realitzats per Joan Coromines, deriva del mot àrab *muâgvir* que significa “realitzar una expedició”. Al introduir l'article determinant *al-* passa a significar “l'expedicionari” o, com diu Coromines: “l'incursor, el qui pren part en una algarra o expedició audaç en terra enemiga”². Tot i que popularment als almogàvers se'ls identifica com individus catalans, cal destacar que al segle XIII el terme *almogàver* no és exclusiu de l'àmbit català, sinó que el trobem a diferents punts de la Península Ibèrica en castellà i portuguès. A més, seguint aquesta teoria etimològica, es podria dir que els primers almogàvers no correspondrien a un origen cristià, sinó islàmic. Aquests primerencs almogàvers serien grups de sarraïns que es dedicarien a fer pillatge vers pobles cristians. Tot i això, cal afegir que trobem aquesta pràctica des dels dos llocs, és a dir, també cal destacar l'existència de grups “d'almogàvers cristians” que es dedicaven al saqueig vers nuclis musulmans.

Ja en el segle XIII, es comença a documentar com alguns d'aquests almogàvers van deixar els seus actes de pillatge per començar a enrolar-se com infanteria mercenària dins d'alguns exèrcits. Les primeres dades documentals sobre l'entrada d'almogàvers als exèrcits de la Corona d'Aragó les trobem ja a les cròniques de Jaume I i de Bernat Desclot, especialment la d'aquest últim, amb les primeres expedicions de Jaume I a València (1238-1244) i Múrcia (1265-1266). Més endavant, els trobarem al servei de rei Pere II el Gran a les expedicions a Tunis i a Sicília (1282), és aquí quan els almogàvers es convertiran en les principals unitats d'infanteria. És destacable sobre tot en la pugna amb la família Anjou per Sicília, on estaran com a infanteria marina sota el comandament de Roger de Llúria³. Tot i que les cròniques de Desclot i Jaume I no ens donen la informació necessària sobre aquest procés d'enrolament, es creu que el procés

²MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, L'esfera dels llibres, 2005. pàg. 22

³MARCOS, Ernest. *Almogàvers. 700 años de la “venganza catalana” en Clío: el pasado i el presente*, 43, 2005. pàg. 32.

seria de forma col·lectiva. És a dir, els caps dels escamots almogàvers serien els que s'enrolarien i, juntament amb ells, els seus homes⁴. Per tant parlariem de la integració d'un escamot que, en certa manera, conservaria el seu estatus intern i les seves característiques.

Però la primera gran notícia que tenim sobre els almogàvers ens la dona Bernat Desclot quan ens narra a la seva crònica el reclutament de Tropes de la Croada contra Tunis (1282) a Portfangós. Ens els descriu així: “*Aquestes gents qui han nom almogàvers són unes gents qui no viuen sinó d’armes, e no estan en ciutats ne en viles, sinó en muntanyes e en boscs; e guerregen tots jorns ab sarraïns, e entren dins la terra dels sarraïns una jornada o dues, enladroit e apresent, e en tran molts sarraïns preses e molt d’altre haver*”⁵. Desclot ens descriu la tasca de pillatge dels almogàvers en terres sarraïnes. Mitjançant les cavalcades (les expedicions de pillatge), obtenien el seu botí en els pobles sarraïns tot i que, com s’ha dit anteriorment, també es donen casos on hi ha atacs a nuclis cristians. Aquest grup es trobaven liderats i dirigits pels *almugatens*, que prové del terme *muqaddäm* que significa “posar algú com a cap”. Aquest grup contaven amb un sèrie de “guies” que s’anomenaven *adalil*, que prové del mot àrab *dall* i es tradueix com “ensenyar el camí”⁶. A més, és destacable també com la crònica de Bernat Desclot ens descriu la vida dels almogàvers, qui ens els presenta com guerrers d’una vida austera i de pobre indumentària. A més ens els descriu com uns escamots forts i ràpids i, molt destacable, d’un grup de diversitat cultural on hi ha catalans, aragonesos i “serrans”, referint-se als sarraïns⁷.

Fent un salt cronològic, ens hem de situar al 25 de juny de 1295 quan la Santa Seu, la Corona d’Aragó, el regne Nàpols i França signen la Pau d’Anagni, per tal de posar fi al enfrontament per Sicília que hi havia des del temps de Pere II des del 1282. En aquesta pau s’estableix que Jaume II, rei d’Aragó, tornés Sicília al Papat i a canvi rebria Còrcega i Sardenya de mans del papa Bonifaci VIII. A la pau d’Anagni també se sella la pau entre França i la Corona d’Aragó, on Carles II d’Anjou retira les seves pretensions de conquesta sobre la corona aragonesa i retorna l’illa de Mallorca a l’oncle de Jaume II, el rei Jaume de Mallorca, a condició que sigui súbdit de la Corona d’Aragó. A més,

⁴MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, L’esfera dels llibres, 2005. pàg. 25.

⁵AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg. 9.

⁶MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, L’esfera dels llibres, 2005. pàg. 23.

⁷*Ibid.* pàg. 21.

Jaume II es compromet a retornar els fills segrestats de Carles d'Anjou. També s'anul·la l'anterior matrimoni de Jaume II amb l'infanta Isabel de Castella, per tal de simbolitzar la pau amb el seu matrimoni amb Blanca d'Anjou. Però en aquest tractat hi havia un perjudicat, Frederic II de Sicília - lloctinent de Jaume II a l'illa de Sicília - quedaria desposseït del seu càrrec. És per això que Jaume II i el papa Bonifaci VIII es plantegen el matrimoni entre Frederic i Caterina de Courtenay, emperadriu titular de Constantinoble⁸.

A més, cal afegir al poble de Sicília que no volien el retorn de la família Anjou. És per això que el partit gibel·lí sicilià es reuneix al Parlament i decideix demanar al monarca Jaume II que no accepti els acords de la Pau d'Anagni. El motiu principal d'aquest rebuig esdevé pel temor dels senyors feudals i les autoritats sicilianes al retorn de la família Anjou ja que, possiblement, tornarien amb un exèrcit amb desig de venjança⁹. És per això que els sicilians, veient que Jaume II rebutjaria les seves peticions, voldran fer vàlid el testament d'Alfons el Liberal, qui va deixar l'illa de Sicília a Frederic en comptes de al seu germà Jaume II. El 11 de desembre del 1296, els Sicilians rebutgen l'acord d'Anagni i coronen a Frederic com a rei de Sicília i, el nou monarca de Sicília, rebutjarà la proposta de matrimoni amb l'emperadriu de Constantinoble. Bonifaci VIII pressionava a Frederic que no acceptés el tro, però al març del 1296 va ser coronat com a rei a la ciutat de Parlem.

Tota aquesta situació portaria a una situació complexa al rei Jaume II. D'una banda, el seu germà Frederic de Sicília va demanar-li recolzament. D'altra banda, Bonifaci VIII recordava contínuament els pactes signats a Anagni i insistia al monarca per organitzar una expedició vers el seu germà i que s'unís a la guerra de Sicília. Bonifaci li oferirà quelcom que no pot rebutjar: ser rei de Còrsega i Sardenya i, a més, el títol "gamfaroner" de l'Església¹⁰. Així, Jaume II decideix enfrontar-se contra el seu germà Frederic. És en aquest conflicte on molts dels futurs almogàvers seran els protagonistes de l'estada a Orient. D'una banda és present Roger de Flor o de Brindisi, qui ja està al front d'escamots d'almogàvers i comença a tenir contactes amb altres protagonistes com Ramón Muntaner, Berenguer d'Entença o Bernat de Rocafort. Es presenta un conflicte de sis anys on cap dels dos bàndols es veu com clar triomfador. El llarg conflicte portarà

⁸AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg. 36.

⁹MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, L'esferadellibres, 2005. pàg. 65.

¹⁰*Ibidem*. pàg. 66.

a Carles de Nàpols i a Frederic de Sicília a segellar la pau a la vila de Caltabellota l'agost del 1302. En aquest acord s'estableix a Frederic II com monarca Trinàcria (Sicília) però, mitjançant un fórmula de Bonifaci VIII, només ho serà en vida i, posteriorment, el tro tornarà a Carles II de Nàpols i, a més, Frederic II és obligat a abandonar les terres ocupades a la Calàbria. Tot i això, el nou rei seria anomenat com Frederic III per marcar la continuïtat amb Frederic II Hohenstaufen. La Pau de Caltabellota va deixar a la companyia mercenària sense treball, és per això que Roger de Flor i els seus van decidir buscar nous objectius per satisfer la seva tasca. A més, al propi Roger de Flor no li interessava estar-se immòbil ja que l'ordre del Temple el perseguia¹¹. D'altra banda, el propi Frederic II tenia interès a que la companyia marxés ja que els almogàvers en temps de pau eren un veritable mal de cap per la seva indisciplina i ferocitat¹². És ara el moment que comença l'expedició almogàver a l'Imperi d'Orient al servei de Andrònic II.

Per últim, com a tall anecdòtic, és en aquest conflicte de Sicília on segons Muntaner se'ns parla per primer cop del famós crit de guerra: “*Desperta Ferro, Desperta*”, concretament a la batalla de Gagliano. Així ho explica: “*I quan cadascuna de les hosts se veiren, los almogàvers del comte Galceran i de don Blasco cridaren: - Desperta Ferro! Desperta! -; i tots de cop van ferir dels ferros de les llances i dels dars en les pedres, sí que cadascú ne feia eixir el foc, així que paria que tot lo món fos lluminària, i majorment com era alba. I los francesos, que veiren això, se'n meravellaren i demanaren què volia dir allò; i cavallers que hi havia, que ja s'eren trobats amb almogàvers en Calàbria en fet d'armes, los digueren que això era costum d'ells, que sempre que entraven en batalla despertaven los ferros de les llances.*”¹³.

¹¹ AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg. 41.

¹² MARCOS, Ernest. *Almogávares. 700 años de la “venganza catalana” en Clío: el pasado i el presente*, 43, 2005. pàg. 33.

¹³ MUNTANER, Ramón. *Crònica* dins a: VV.AA (2009). *Les quatre grans cròniques*. Barcelona, Edicions 62, 2009. pàg 259.

3. Els Almogàvers a l'Imperi Romà d'Orient.

Tal i com s'ha explicat a l'apartat anterior, la Pau de Caltabellota va provocar que la companyia mercenària dels almogàvers quedés aturada i sense feina. A més, els almogàvers en temps de pau esdevenien un problema considerable, ja que es dedicaven contínuament a practicar tota classe d'abusos sobre la població. És arrel d'aquesta situació que Roger de Flor inicia les negociacions amb l'emperador Andrònic II. En aquells temps l'Imperi Romà d'Orient es trobava amenaçat per la expansió dels turcs, a més de trobar-se en un evident estat de crisi que impedia fer front militarment als turcs. Roger de Flor, conscient de tot això, decideix enviar una carta a l'emperador Andrònic, on ofereix els seus serveis al basileu per fer front a l'amenaça turca. Concretament li diu: “[...] *Si Vuestra Majestad acepta el socorro que le ofrecemos contra los turcos, los catalanes y los aragoneses tendrán la doble satisfacción de empuñar las armas a favor de los Paleólogos, únicos amigos de la Casa de Aragón en tiempos difíciles, y de extender Vuestro Imperio destruyendo el injusto poder que los enemigos del mundo cristiano, con tanto orgullo y audacia, quieren establecer*”¹⁴.

En les negociacions entre Roger de Flor i Andrònic II, després del vist i plau de Frederic II de Sicília, s'estableixen diversos pactes. Roger de Flor sol·licita, a canvi dels seus serveis a Andrònic II, el títol de megaduc per a ell i enllaçar amb la família imperial mitjançant el seu matrimoni amb la princesa Maria Asanina. A més, reclama rebre abans d'iniciar el seu servei quatre soldades. A canvi, Roger de Flor portaria una host de “cavallers armats” (cavalleria convencional), “homes a peu” (peons i almogàvers) i “gent de mar” que serviren a les naus corsàries del megaduc, amb un total de miler i mig d'homes segons Paquimeres.

Ernest Marcos fa unes apreciacions sobre les negociacions que crec convenient exposar-les aquí. D'una banda, les peticions de Roger de Flor no serien sorprenents pel basileu ja que, segons la tradició romana, era habitual recompensar a col·laboradors estrangers amb altes distincions dins la cort, com a mètode de reafirmar la lleialtat. Tampoc, segons Marcos, ha de sorprendre el fet que reclamés matrimoni amb una princesa de la família imperial. Es troben diferents casos on les dones de la família imperial enllacen matrimoni amb militars estrangers que fossin aliats. D'altra banda, en aquestes negociacions es veu la voluntat de Roger de Flor de ser més que un simple

¹⁴ AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg. 43-44.

mercenari. Des de primer moment planteja adoptar un rol protagonista al servei del seu nou bàndol. Aquesta nova expedició li oferiria la oportunitat d'aconseguir un bon estatus dins del món, és per això que des del primer moment demana un títol polític com el de megaduc i enllaçar mitjançant el matrimoni amb la família imperial. D'aquesta manera esdevindrà una figura important dins el món militar de l'Imperi Romà d'Orient¹⁵.

Després de tancar les negociacions amb el basileus Andrònic II, a l'agost del 1303 s'embarcaven les tropes al port de Messina. Segons Muntaner parlem de trenta-sis vaixells, mil cinc-cents cavallers, quatre mil almogàvers i mil homes de mar a sou¹⁶. D'aquí ja vindrien els primers problemes, ja que marxaven més unitats que les acordades amb l'emperador, esmentades anteriorment, i seria un fet problemàtic per a l'Imperi rebre més unitats de les esperades, a més que esdevindran un exèrcit considerable. Començava, ara sí, l'expedició de la Companyia Catalana d'Orient per terres de l'Imperi Romà d'Orient.

3.1 Els almogàvers sota el comandament de Roger de Flor.

Les naus dels almogàvers van arribar a la ciutat de Constantinoble al setembre de 1303. En aquesta primera host van arribar, juntament amb Roger de Flor, alguns personatges destacats de la companyia com Ramón Muntaner; qui era el mestre racional (tresorer i conseller) de la companyia, Ferran Eiximenis d'Arenós, Ferran d'Aunés i Corberan d'Alet. Els superiors almogàvers són rebuts a la cort imperial del Palau de Blanquernes amb grans honors i moltes ofrenes. Ferran Aunés seria nomenat almirall de l'Imperi. Tot seguit, es va celebrar l'enllaç matrimonial entre Roger de Flor i la princesa Maria de Bulgària. David Agustí destaca a la seva obra el xoc cultural que va haver-hi entre els autòctons i els mercenaris catalans i aragonesos, un xoc que es deu principalment a que els bizantins eren d'una cultura refinada i elegant mentre que els almogàvers eren unes persones totalment rudes: *“la gente común de la Ciudad [Constantinoble] empieza a conocer a los almogávares: éstos cantan desafortadamente, beben como cubas, actúan de forma muy poco correcta con la gente y persiguen a todas las mujeres sin importales nada”*¹⁷.

Davant aquests problemes i per temor que pugessin esdevenir conflictes encara pitjors, Andrònic II ordenà al megaduc el trasllat de la seva host a la ciutat de Cízic,

¹⁵ MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, L'esfera dels llibres, 2005. pàg. 95.

¹⁶ *Ibidem*. pàg. 117.

¹⁷ AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg. 53.

situada a la península de Artaki. Però la mesura de l'emperador va arribar massa tard ja que, durant la celebració de les noces de Roger de Flor i Maria Asanina, un grup d'almogàvers es van enfrontar contra uns genovesos liderats per Rosso de Finar. Aquest grup pretenia cobrar uns diners a Roger de Flor que banquers genovesos havien prestat per a realitzar l'expedició. Segons Muntaner, aquí es dona una victòria pels almogàvers catalans on mor el cap dels genovesos, mentre Paquimeres ens informa de víctimes nombroses en ambdós bàndols¹⁸. Finalment Andrònic II, qui veia que el conflicte podria acabar en una autèntica desgràcia, va ordenar al megaduc aturar als seus homes i així ho va fer Roger Flor. Per primer cop, l'emperador i el poble de Constantinoble van veure la cruesa amb que actuaven els almogàvers i van experimentar algunes dificultats que podria tenir amb els catalans i aragonesos.

De l'octubre 1303 fins l'abril de 1304, les tropes almogàvers van residir a Cízic, situada a la Península Artaki, i és aquí quan tenim per primer cop la convivència prolongada entre el mercenaris catalans i aragonesos i la població autòctona. Roger de Flor, al arribar a Cízic, decideix fortificar les muralles ja que pels voltants hi havia tropes turques disposades a conquerir la zona. És en aquest moment quan Roger de Flor decideix atacar les tropes turques, situades a la part sud de la costa del Màrmara. Els almogàvers obtenen la seva primera victòria, juntament amb tropes alanes i gregues. Però amb l'arribada de l'hivern, els almogàvers es veuen obligats a assentar-se a Cízic i, mentrestant, comencen a preparar la Campanya per la Península d'Anatòlia. Ernest Marcos ens ofereix en la seva obra la visió contraposada dels dos cronistes: d'una banda Ramón Muntaner ens parla d'una convivència plàcida i tranquil·la pactada entre aragonesos i grecs. Per contra, Paquimeres parla d'una continua pràctica d'abusos a la població de la costa del Màrmara, on fins i tot Roger Flor no s'atrevia oposar-se a a les seves tropes¹⁹. David Agustí ho explica així: *“Los almogávares son feroces, maleducados, gritan, destruyen, violan a mujeres,... Su comportamiento es el propio de conquistadores, no de personas que han llegado a un acuerdo de hospedaje”*²⁰.

Al maig de 1304, ja entrada la primavera, els Almogàvers comencen a fer camí cap a l'interior de la Península d'Anatòlia. L'objectiu era alliberar les principals ciutats que eren assetjades pels turcs, principalment la ciutat de Filadèlfia (actualment Alasehir).

¹⁸ MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, L'esfera dels llibres, 2005. pàg. 129.

¹⁹ MUNTANER, cap. 203 i Paquimeres, Llibre XI, cap. 21. Dins a: MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, L'esfera dels llibres, 2005. pp. 136-137.

²⁰ AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg. 56.

Però, abans de començar la marxa, hi ha conflictes entre almogàvers i alans on morirà el fill del cap dels alans Gircon. Aquesta disputa i la mort del fill del cabdill dels alans, obrirà una escletxa entre ambdós grups que, més endavant, tindrà conseqüències pels almogàvers i, sobretot, per a Roger de Flor. Després d'aquest enfrontament entre alans i almogàvers, les tropes es desplacen direcció Filadèlfia que, juntament amb les vil·les del voltant, es trobava sotmesa per l'emir Alishir de Germiyan. A Àulax, a una jornada de Filadèlfia, va tenir lloc el primer gran enfrontament entre la host de Roger de Flor, i els seus aliats, contra les tropes turques. És aquí on s'obté la primera victòria decisiva pels mercenaris contractats per Andrònic II. Si comparem les versions de Paquimeres i Muntaner, el primer atribueix la victòria dels almogàvers, tot i la seva desorganització, a que l'emir fos ferit i decidís fugir i, amb ell, la resta de l'exèrcit turc. Per contra, Ramón Muntaner atribueix una victòria èpica on dóna una xifra inicial de vuit mil cavallers i dotze mil peons (aquestes xifres són exagerades) i, després del combat, només queden vius mil cavallers i cinc-cents peons. Tot i això, sí és cert que ambdós cronistes destaquen la importància d'aquest triomf, ja que la població de Filadèlfia serà alliberada del jou turc²¹. Després del combat, la ciutat de Filadèlfia rep amb honor als almogàvers i a les seves tropes.

Finalitzada la reconquesta de Filadèlfia, les tropes almogàvers es dirigeixen a alliberar la ciutat de Kula, situada al nord de Filadèlfia a un dia de marxa, que havia sigut conquerida pels turcs. Al arribar a Kula, els turcs fugen i Roger de Flor decideix executar a mort al cap de la guarnició i a un grup d'homes per evitar futures traïcions. Després de Kula passen per Magnèsia destí a Thyra on hi ha un nou enfrontament entre turcs i almogàvers. En aquest enfrontament morirà el senescal almogàver Corberan d'Alet.

Passats tots aquests esdeveniments, arribaren a Constantinoble més reforços almogàvers amb Bernat de Rocafort: concretament dos-cents cavallers i mil almogàvers més. L'emperador Andrònic II, l'envia a l'illa de Quiós on està també Ferran Ahonés. Roger de Flor al conèixer l'arribada de Rocafort, envia a Ramón Muntaner a buscar-lo a Ania, on es reunien tots dos. D'allà Rocafort i Muntaner van a Efes on es troba Roger de Flor i, després de la mort de Corberan d'Alet, decideix nombrar a Rocafort com a nou senescal de la Companyia²². Un cop reunits a Ania, la Companyia dels almogàvers

²¹ MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, L'esfera dels llibres, 2005. pàg. 145.

²² AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg. 62.

decideix reprendre la marxa, però troben que l'emir turc Aydin ha reunit un exèrcit front Ania, tot i això els almogàvers aconsegueixen una clara victòria i reprenen la marxa.

En aquest moment arriba la qüestionada batalla de les Portes de Ferro, ja que trobem que aquest èpic triomf dels almogàvers del qual només en fa esment Ramon Muntaner, mentre que Paquimeres no dona cap tipus de notícia a la seva obra. Segons explica Muntaner, els almogàvers arribarien al mont Taure el 15 d'agost del 1304, on està el congost de les Portes de Ferro. Sembla ser que els turcs estarien amagats entre les grutes per tal de realitzar una emboscada a les tropes de Roger de Flor i Rocafort. Els turcs ataquen amb un total de deu mil cavallers i vint mil homes d'infanteria, mentre que els almogàvers no eren més de vuit membres²³. Segons Muntaner s'obté una èpica victòria on els turcs perden uns dotze mil homes d'infanteria i sis mil cavallers²⁴. D'aquest combat els almogàvers aconsegueixen un gran botí i, després, Roger de Flor decideix tornar direcció Aina per passar el següent hivern prop de terres d'Europa.

Tot i la innegable bellesa literària d'aquest relat de Ramon Muntaner la batalla de les Portes de Ferro, tal i com he dit anteriorment, ha estat qüestionada per diversos autors. Per part de Paquimeres, que no esmenta cap afer sobre les Portes de Ferro, fixa com màxim punt d'expedició almogàver la ciutat de Kula situada a uns trenta quilòmetres de la ciutat de Filadèlfia. Rubió i Lluch, tot i la seva predilecció per la *Crònica* de Muntaner, qüestiona el conflicte per les grans imprecisions geogràfiques que comet Muntaner alhora de situar-lo. Tot sembla indicar que, molt probablement aquesta batalla no hagués esdevingut mai. Val a dir que els almogàvers haurien d'haver recorregut un gran distància en molt poc temps. Tot i que eren coneguts per la seva rapidesa en els desplaçaments, era una distància molt difícil de recórrer ja que implicava arribar fins gairebé Armènia. Ernest Marcos ofereix dues possibilitats a aquest afer: d'una banda que fos una expedició d'espionatge d'un petit escamot almogàver, o bé, que la batalla del 15 d'agost es produís en un indret molt més proper a la costa de Jònia²⁵.

Tornant cap Ania, Roger de Flor decideix passar per les diferents ciutats reconquerides. A Magnèsia, on s'havia donat la traïció Attalaiota, decideix posar setge a la ciutat per tal de reconquerir-la. Però Andrònic II, fa cridar a Roger de Flor a Constantinoble ja que el nou tsar búlgar Sphetislav pretén conquerir ciutats i penetrar

²³ *Ibidem*. pàg. 64.

²⁴ *Ibidem*. pàg. 65.

²⁵ MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, L'esfera dels llibres, 2005. pàg. 157.

dins l'imperi. És per això que es dona abans de temps el retorn a "Europa" per part de Roger de Flor. A més, tant Muntaner com Paquimeres coincideixen que és aquest fet el que fa tornar abans d'hora a Roger de Flor. Mentre els almogàvers van destí a la ciutat imperial, es van produir diferents saqueigs per les ciutats que els almogàvers trobaven al seu pas. Un cop arriben a Lapseki (situada als Dardanels), Roger de Flor fa arribar la notícia a l'emperador de que ja són a punt d'arribar al seu destí. Però Andrònic II els ordena creuar els Dardanels i situar-se a la vil·la de Gallípoli, ja que abans de l'arribada dels almogàvers el nou tsar búlgar va decidir no atacar les fronteres amb l'Imperi.

Un cop arriben a Gallípoli, passaran l'hivern abans de reprendre la seva expedició, Roger de Flor decideix anar a passar comptes amb l'emperador Andrònic II. El basileu no vol pagar més diners a la companyia, ja que considera que amb tot el botí i els saqueigs als pobles realitzats per part dels almogàvers ja s'ho han cobrat de sobres. És aquí on començarà l'enemistat entre el megaduc i el basileu i, en aquest moment, Roger de Flor comença a ser considerat un problema per a l'Imperi Romà d'Orient. Finalment, la solució adoptada és pagar als almogàvers amb una nova moneda devaluada, quelcom que no agrada gens a Roger de Flor i intensificarà més el malestar entre els dos individus. Mentrestant, es dona l'arribada d'un membre de la companyia: Berenguer d'Entença, qui arriba amb tres-cents cavallers més i mil almogàvers.

L'arribada d'Entença va esdevenir problemàtica des d'un començament, ja que el nou vingut desconfiava de l'emperador Andrònic i, a més, Roger de Flor exigia un títol dins la jerarquia de l'Estat per al seu company. El títol concret que exigia per a Berenguer d'Entença era el de megaduc, ja que segons el seu punt de vista el seu títol se li havia quedat petit després de totes les seves victòries per Anatòlia. L'emperador Andrònic II accedí i, al Nadal de l'any 1304, Entença va ser investit com a megaduc²⁶.

Tot i això, cal recordar, la situació que estaven creant els almogàvers a Gallípoli, on s'estava ordenant la fortificació de la ciutat mitjançant l'excavació d'una fossa i la abundant presència de naus catalanes al port de Gallípoli. Estava clar que Roger de Flor i els seus van començar a considerar aquella vila de la Tràcia com una propietat seva. A més, els almogàvers van practicar continuats abusos sobre la població de la zona que, segons un estudi encarregat a Ducas per part d'Andrònic, els ingressos obtinguts d'aquestes pràctiques abusives serien properes al milió de nomisma (moneda d'or de l'imperi)²⁷. A més les relacions entre Roger de Flor i l'emperador cada cop eren més

²⁶ *Ibidem.* pàg. 185.

²⁷ *Ibidem.* pàg. 187.

distants, a causa dels pagaments no efectuats. Aquest fet (la distància entre ambdós) preocupava a l'emperador, ja que podia esdevenir una possible traïció de l'antic megaduc tornant amb Frederic II o Carles de Valois. Per aquesta raó, Andrònic II decideix ascendir-lo al títol de cèsar de l'Imperi. A banda de tot això, dins la companyia mercenària els ànims estaven encesos, hi havia un gran descontentament pel no pagament de la soldada per part del basileu. Tot i això, Roger de Flor va ser nomenat com a cèsar de l'imperi el 10 d'abril de 1305. L'emperador Andrònic va pagar els sis mesos de soldada²⁸. Però el deteriorament de les relacions eren evidents, ja que Andrònic II temia la revolta dels almogàvers i, per aquesta raó, va demanar al seu fill Miquel IX que instal·lés el seu exèrcit a la fortalesa d'Apros, que defensava la ruta a Constantinoble de la Via Egnatia.

Després del nomenament de Roger de Flor com a cèsar, els almogàvers van començar a preparar el retorn a la Península d'Anatòlia, ja que els turcs estaven assetjant de nou les ciutats de l'Imperi Romà d'Orient. Però, abans de partir de nou, Roger de Flor decideix anar a visitar al coemperador Miquel IX a Andrianòpolis, per tal d'acomiar-se i mostrar-li summissió. Quan aquesta notícia arriba a oïdes de Miquel IX queda estupefacte, ja que feia temps que preparava l'atac vers la companyia mercenària. Roger de Flor parteix de Gallípoli el 20 de març del 1305 i amb ell tres-cents cavallers i mil almogàvers. La trobada entre els dos caps es va fer el 28 d'abril de 1305 i, durant dos dies, el coemperador i la seva parella honraren esplèndidament a la host del cèsar. El divendres 30 d'abril, durant el dinar, Roger de Flor seria assassinat pels mercenaris alans de Gircon. Sobre el per què de l'assassinat de Roger de Flor, Muntaner i Paquimeres donen versions diferents. Segons Muntaner l'assassinat de Roger de Flor és un encàrrec de Miquel IX, ja que segons el cronista aquest sentia enveja i temor del cèsar. Per contra, Paquimeres parla que l'assassinat el van fer alans com a venjança de la mort del fill de Gircon explicat anteriorment²⁹.

Tot i el que ens diuen les fonts, Ernest Marcos fa una interpretació concreta sobre l'assassinat de Roger de Flor. La raó fonamental era que els almogàvers traïssin a l'Imperi Romà d'Orient, ja que Carles de Valois i Frederic II pretenien conquerir Constantinoble per tal de recuperar l'antic Imperi Llatí creat durant la Quarta croada (1204). Segons Ernest Marcos, l'arribada de Berenguer d'Entença podria ser voluntat de

²⁸ AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg.72.

²⁹ CULELL, Josep. *La Gran Companyia Catalana d'Orient* [DVD]. Barcelona, Rasa Digital Pro. 2005

del rei Frederic II de Sicília, qui hauria ordenat a Entença crear una revolta dels almogàvers vers Andrònic II, ja que era conscient dels “deutes” del basileu amb els mercenaris aragonesos i catalans. Però, finalment, aquesta revolta fracassaria ja que Roger de Flor, i el propi Entença, no tindrien la voluntat de traïr a Andrònic II. En front aquesta clara situació de perill, Miquel IX va creure possible la neutralització dels almogàvers mitjançant l’assassinat del seu cap³⁰.

Sigui quina sigui la raó, Adrianòpolis aquell dia es va convertir en un bany de sang. Ja que els almogàvers que acompanyaven a Roger de Flor van ser atacats i només van sobreviure tres³¹. Tot això desencadenaria una època de terror i crims coneguda com “la venjança catalana”.

3.2 De la venjança catalana a la conquesta del ducat d’Atenes.

Després de l’assassinat de Roger de Flor, el coemperador Miquel IX ordena atacar la vil·la de Gallípoli per fer trontollar definitivament als almogàvers. Tot i això, els almogàvers aconseguen resistir els setges de grecs i alans. Ara la companyia estava desequilibrada, havien perdut el seu líder i calia reconstruir un nou ordre intern. Per aquesta raó, el consell almogàver es va reunir i van decidir instaurar a Berenguer d’Entença com a nou cap, mentre que Bernat de Rocafort seguiria com a senescal de la Companyia. Tot i això, es començarien a donar confrontacions internes dins de la companyia, especialment entre els seus dos caps Entença i Rocafort. Berenguer Entença pren les primeres decisions com nou cap: fortificar Gallípoli i convertir-la en el gran centre almogàver i, a més, trencar l’acord de vassallatge amb Andrònic II. Al maig de 1305, el consell almogàver envia sis emissaris a la cort d’Andrònic II per anunciar el trencament del vassallatge. Després de la reunió amb el basileu, els emissaris seran atacats a la ciutat de Raidestós per part de membres de l’exèrcit imperial que els havien de protegir fins al seu retorn a Gallípoli.

Després d’aquest atac als emissaris almogàvers, Berenguer d’Entença decideix emprendre una activitat de pirateria per tota la zona de al mar del Màrmara. Atacaven a naus i realitzaven ràtzies a les ciutats de la costa Màrmara com Heraclea, Focea i, la capital de la regió, Regium. En aquesta zona els almogàvers sota la direcció de Berenguer d’Entença van cometre tot tipus d’actes delictius: violacions a dones i

³⁰ MARCOS, Ernest. *La Companyia Catalana i Bizanci*. dins a *L’Avenç*, 213, 1997. pàg 15.

³¹ AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg.74.

donzelles, assassinats a adults i infants, pressa de captius, robatoris i saquejos i, per finalitzar-ho tot, la crema de poblacions³². A finals del maig de 1305, una flota genovesa dirigida per Eduard Doria segresta al cap dels almogàvers. Muntaner i Paquimeres donen versions diferenciades del segrest d'Entença. El cronista català parla d'una trampa feta per Doria per tal de capturar al nou líder de la companyia, mentre Paquimeres parla de que Entença vol convèncer a Doria de trair a l'emperador Andrònic II i, per aquesta raó, va decidir fer captiu al nou líder almogàver³³. Tot i això, els genovesos van passar per davant de Gallípoli, on eren Muntaner i Rocafort. En aquell mateix moment, Muntaner va intentar negociar el retorn d'Entença pagant el seu rescat però no en va ser possible.

Ara Gallípoli i els almogàvers estaven sota la direcció de Muntaner i Rocafort. La companyia es tenia que reorganitzar, ja que el seu nou cap no hi era. El consell almogàver va decidir que Rocafort fos el nou cap. Una de les primeres decisions que pren Bernat de Rocafort és fer de Gallípoli una república militar, on es crea un propi escut d'armes i un segell propi³⁴. Al poc de ser Rocafort cap de la companyia va tenir que enfrontar-se a problemes, l'exèrcit imperial volia assetjar Gallípoli. El 7 de juny de 1305 va esdevenir la batalla de Brankhiàlion, on uns almogàvers molt debilitat s'havien d'enfrontar a un nombrós exèrcit imperial. Els almogàvers sortiran a enfrontar-se a camp obert amb Rocafort al front, mentre que Ramón Muntaner es quedarà al front de Gallípoli. La batalla de Brankhiàlion va servir especialment, per aconseguir botí de guerra i cavalls pels cavallers de la companyia³⁵. El coemperador Miquel IX estava decebut per tota aquesta situació i, per això, va decidir emprendre combat ell mateix contra la companyia almogàver. A mitjans de juny del 1305, les tropes del coemperador van sortir per enfrontar-se als almogàvers a una zona propera a Apros. Al dia 20 del mateix mes, s'inicia la batalla d'Apros. Finalment, els almogàvers aconseguen una nova victòria i vencen a les tropes del coemperador Miquel IX, el qual serà ferit durant el combat hi haurà de fugir. Aquesta victòria a Apros, serà decisiva pels almogàvers per diverses raons: en primer lloc perquè serà un incentiu anímic per unes tropes que eren dèbils i que han sigut capaces de derrotar a l'exèrcit imperial del coemperador. En segon lloc, servirà per consolidar encara més la posició de Bernat de Rocafort com a cap

³² MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, L'esfera dels llibres, 2005. pàg. 208.

³³ *Ibidem*. pàg. 212-213.

³⁴ AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones. 2004. pàg. 84.

³⁵ MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, L'esfera dels llibres, 2005. pàg. 220.

de la companyia per la seva direcció de combat a Apros i, per últim, per aconseguir un bon botí de guerra després del combat i la consolidació de Gallípoli com el gran centre almogàver.

Tot i això, encara van haver-hi més notícies pels almogàvers ja que Ferran Eiximenis d'Arenós torna a la companyia. Eiximenis va abandonar la companyia a Cízic per desavinences amb l'antic cap de la companyia Roger de Flor i pels diferents abusos realitzats a la població autòctona. Un cop els almogàvers han vençut a Andrònic II, ara iniciaran tot un període de saqueig i ocupacions pels diferents pobles de la Tràcia amb diferents escamots almogàvers. És aquest el període més cruent del que s'anomena "venjança catalana" on cremen cases, assassinen, violen i deixen sortir tota la seva fúria. A tall d'exemple, Ramón Muntaner explica així l'ocupació de Raidestós: "*la companyia se meté en cor que anés a barrejar la ciutat del Rodristó, [...] I anaran allà, i prenguren en alba de dia aquella ciutat, i de totes quantes persones hi trobaren (homes i fembres i infants) ne feren això que ells havien fet dels missatgers, que mai per home del món se'n volgueren estar. I fou per cert gran crueltat, però ne feren aquesta venjança.*"³⁶.

Però la gran "venjança" seria la campanya contra els alans, els assassins de l'antic cap dels almogàvers. A inicis de l'estiu del 1306 la companyia va decidir emprendre una campanya contra els alans, Rocafort reuneix a totes les tropes en front de Gallípoli per marxar cap a la frontera amb els búlgars. Muntaner es quedaria de nou per defensar la ciutat de Gallípoli amb molt poques unitats i plena de dones i infants. El 6 de juliol del 1306, es preparen per atacar a les tropes alanes de Gircon i s'inicia el combat. De nou els almogàvers tornaran a vèncer tot i ser en inferioritat numèrica i, fins i tot, venjaran la mort de Roger de Flor amb la mort de Gircon en combat³⁷. Durant aquest conflicte, Ramón Muntaner a Gallípoli es va haver d'encarregar de defensar la ciutat. Andrònic II, qui va oferir en diverses ocasions la retirada dels almogàvers del seu territori, va aprofitar la debilitat de Gallípoli per atacar-la. L'emperador contractarà a una flota genovesa amb Antonio Spinola al capdavant. Muntaner, amb gran inferioritat numèrica aconsegueix aguantar el setge de Spinola i venç a camp obert als genovesos. Les victòries contra els alans i genovesos van contribuir a pujar la moral dels almogàver. Però internament la companyia estava en tensió, especialment amb els seus

³⁶ MUNTANER, Ramón. *Crònica*. dins a: MVV.AA (2009). *Les quatre grans cròniques*. Barcelona, Edicions 62, 2009. pàg 282.

³⁷ AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg. 88.

líders. Ferran Eixemenis no acceptava a Rocafort com a líder, ja que aquest només mirava pel seu interès i no pel de la companyia. A més, el sorprenent retorn d'Entença encara contribuiria a fomentar més desequilibris dins la companyia mercenària.

Berenguer d'Entença va tornar amb la companyia al novembre del 1306, després de que el rei Jaume II negociés amb Gènova l'alliberació d'Entença. Al tornar Ferran Eixemenis proposa com a cap Entença, però Rocafort no l'acceptava ja que ell es considerava com a gran cap de la companyia amb les seves victòries (Brankhiàlion, Apros i l'atac als alans). A més, gràcies a ell, contingents de turcs i turcoples es van integrar a la companyia. Finalment, per tal d'evitar un greu conflicte intern dins de la companyia, es va decidir que els membres dels consells actuessin com a "frases", és a dir com amb igualtat de drets i obligacions³⁸. Ara cada cap almogàver amb les seves pròpies tropes es dedicarien al saqueig i atacs de viles per la Tràcia amb absoluta independència. Mentre tots els caps realitzen els pillatges independentment, la companyia almogàver aconsegueix un acord de vassallatge amb Frederic III de Sicília amb el pacte de Milazzo (10 de març del 1307). En aquest acord s'aprova que l'infant Ferran de Mallorca sigui el sobirà de la companyia. El monarca sicilià va decidir acceptar l'acord de vassallatge ja que li interessava atribuir-se tots els "trionfs" que els almogàvers estaven aconseguint a la Tràcia³⁹.

Al poc de l'arribada de l'infant Ferran, el consell almogàver decideix abandonar la Tràcia i Gallípoli, ja que els continuats saquejos de la zona van deixar una terra pobre en recursos. Per aquesta raó decideixen anar direcció Critòpolis. La companyia es divideix en diferents grups: Rocafort serà el primer en partir per terra i, al dia següent, marxaran Entença, Eixemenis i l'infant Ferran. Muntaner partirà per mar cap a Cristòpolis portant tots els documents i recursos de la companyia i, a més, les dones i els infants. Durant el trajecte les tropes de Rocafort, que partien amb un dia d'avantatge respecte els demés, van descasar més del compte a un paratge prop la ciutat de Xanthi. Mentre encara eren allà, arribaren la resta de la host almogàver que anava a la rera guarda. Els dos exèrcits es van començar a enfrontar entre ells, ja que els homes de Rocafort van interpretar que les tropes d'Entença i Eixemenis els volien atacar⁴⁰. Entença va voler aturar el conflicte, però dos homes de Rocafort, entre ells el seu germà Humbert, van atacar a Entença i el van ferir de mort clavant-li dos llances al pit. La

³⁸ MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, L'esfera dels llibres, 2005. pàg. 261.

³⁹ AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg. 93.

⁴⁰ MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, L'esfera dels llibres, 2005. pàg. 278.

mort d'Entença va desencadenar una matança entre els almogàvers, havia esclatat ja el conflicte intern. Eiximenis va decidir fugir a la vila de Xanthi on va ser acollit per un dignatari imperial. Va ser finalment l'infant Ferran qui aturà el conflicte i es reprèn la marxa. Ara Rocafort aprofitarà per esdevenir com l'únic cap de la companyia, ja que Bernat de Rocafort no acceptava a l'infant Ferran com a representant de Frederic III de Sicília, però sí la de la seva pròpia persona. Veient Ferran que no acceptaria la seva condició decideix abandonar la companyia almogàver. Ramón Muntaner coneixerà tota la situació quan vegi la nau de l'infant Ferran a Tasos, qui li informa de la mort d'Entença i la nova situació de la companyia. Muntaner també decidirà abandonar la companyia, ja que no pot contemplar una traïció a la Corona⁴¹. Durant el trajecte de tornada, les naus on viatjaven l'infant Ferran i Muntaner van aturar-se a Negrepoint, sota control de Venècia. Allà son detinguts per una flota veneciana capitanejada per Thibaut de Chepoy, ambaixador de Carles de Valois. Ferran de Mallorca serà traslladat a Nàpols, on serà fet presoner, mentre que Muntaner serà portat de nou a la companyia per iniciativa del propi Chepoy qui havia sigut informat de que Muntaner havia estat acusat de traïció.

Muntaner, quan arriba a l'encontre amb Rocafort, es rebut per tota la companyia amb honors i molt desig, fins i tot Rocafort insta a Muntaner a replantejar-se la seva decisió d'abandonar la companyia. Però Chepoy no només es va dirigir a la Companyia per retornar a Muntaner, sinó també per oferir un acord de vassallatge de la companyia mercenària amb Carles de Valois, qui pretenia ocupar Constantinoble i governar l'Imperi Romà d'Orient⁴². A finals del 1307 s'arriba a l'acord final i, durant el temps que estan sota vassallatge de Carles de Valois, s'estableixen a Cassàndria (situada a la Península de la Calcídica) i continuen les seves activitats de pillatge a la zona. Sota el vassallatge de Carles de Valois són dos els actes que destaquen, deixant de banda els continuats saquejos de pobles, per part de la companyia: l'atac a Tessalònica i les seves expedicions pel Mont Athos.

L'atac a Tessalònica es deu als acords de vassallatge amb Carles de Valois, però Rocafort planeja l'atac a Tessalònica per aconseguir ser el seu sobirà i, fins i tot, arriba a demanar matrimoni amb la filla del duc d'Atenes Guy II. L'ofensiva a aquesta vila serà un gran fracàs, els almogàvers seran incapaçs de mantenir el setge a la ciutat i el

⁴¹ AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg. 96.

⁴² *Ibidem*. pàg. 98.

general Khandrenós farà una gran defensa de la ciutat repel·lint tant el setge de Rocafort com les naus de Chepoy qui, a la primavera del 1309, dona per perduda la conquesta de Tessalònica i es conscient de la dificultat que té l'empresa de crear un nou Imperi Llatí.

Respecte el Mont Athos, en aquell període la península de l'Athos era el gran centre vida ascètica i, en el mont d'aquella península, es trobava replegada de monestirs amb grans riqueses i donacions dels regnes de la zona dels Balcans i de l'Imperi Romà d'Orient. Si parlem d'una zona plena de riqueses, i que a més havia sigut objecte d'atacs d'anteriors invasors, no és d'estranyar que els Almogàvers dirigissin la seva atenció vers el Mont Athos. Els almogàvers van atacar monestirs importants com el Castamontú, Cutlumusiu, Cokhliarà i, a més, saquejaren la capital administrativa de l'Athos Caryés⁴³. Tota la problemàtica del Mont Athos va desencadenar grans problemes a nivell internacional, on fins i tot Jaume II va tenir que adreçar-se a la Companyia demanant que aturessin els seus atacs als monestirs. Un clar exemple d'aquesta problemàtica és quan dos monjos del monestir de la Gran Lavra acudeixen a la cort del papat d'Avinyó, implorant l'ajuda del pontífex i dels monarques europeus pels atacs dels almogàvers. També es pot destacar l'acció del monjo serbi Danil, abat del monestir de Khilandar. L'abat Danil va decidir emprendre un viatge per reunir-se amb el rei de Sèrbia per demanar ajut en la defensa del seu monestir vers els almogàvers, que estaven assetjant el monestir. Finalment, es reuní amb el rei Stefan Uros II a Skopje qui va donar l'ajut a Danil i va poder defensar el monestir de Khilandar⁴⁴. Tal i com es pot veure, tota la problemàtica de l'Athos va desencadenar intervencions a nivell internacional, ja que els atacs contra aquest monestirs catòlics es van considerar sacrilegis. D'aquí va venir la intervenció del rei Jaume II demanat als almogàvers que cessessin tot atac als monestirs i monjos del Mont Athos.

A la tardor del 1309, Chepoy veia com havia contractat pel seu rei un grup de mercenaris que no feien res més que actes del·lictius i el seu líder, Bernat de Rocafort, només cercava el seu propi interès. A més, Rocafort cada vegada es mostra amb actituds més despòtiques i cruents, com les de tota la Companyia. Per aquesta raó, Chepoy planteja un canvi de líder dins dels Almogàvers i, així, s'arriba a la fi de Bernat de Rocafort com a cap de la Companyia, qui serà arrestat juntament amb el seu germà

⁴³ MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, L'esfera dels llibres, 2005. pàg. 304.

⁴⁴ *Ibidem*. pàg. 306.

per la mort de Bernat d'Entença⁴⁵. Chepoy ara passarà a ser el nou líder dels almogàvers, però no trigarà massa temps en abandonar la companyia ja que no aguanta més la actitud dels almogàvers i la seva missió, aconseguir una host per Carles de Valois per conquerir Constantinoble, ha fracassat.

De nou la companyia es trobava desamparada, però el nou duc d'Atenes Gualtier V de Brienne decideix contractar a la companyia, ja que no disposava d'un bon exèrcit. Roger Desllaur, ambaixador del duc d'Atenes, serà l'encarregat de contactar amb els almogàvers i oferir-lis el contracte de vassallatge. A la primavera del 1310 la host es rebuda a Atenes i, més endavant, s'instal·laran a Tebes però, ràpidament, hauran d'anar a fer front als enemics. Però l'exèrcit almogàver són una despesa molt elevada pel duc d'Atenes i, tenint en compte la difícil situació econòmica del seu ducat, decideix decretar l'abandonament dels almogàvers de les seves terres. Aquesta notícia no agradarà als almogàvers i es retiren a la zona de Tessàlia amb l'objectiu de preparar el combat vers el duc d'Atenes. El març del 1311 tot està preparat pel combat al riu Cefis i allà esdevindrà la batalla de Cefis, també coneguda com la batalla d'Halmyros, on els almogàvers aconsegueixen la victòria front Gualtier V i, d'aquesta manera, conquereixen el ducat d'Atenes. S'inicià així el període on es pot parlar de la creació d'un estat català a Orient.

3.3 Els almogàvers en el ducat d'Atenes i Neopàtria fins la seva expulsió

Tal i com s'ha dit anteriorment, la batalla de Cefis va permetre la conquesta del Ducat d'Atenes per part dels almogàvers. Ara els Almogàvers es trobaven en una nova situació: governar un territori. Per aquesta raó, una de les primeres decisions que va prendre la companyia va ser buscar un nou líder que s'adeqüés a les noves necessitats de la companyia. En un primer moment, van oferir la tasca del govern a Bonifaci de Verona però rebutjà l'oferta. Finalment, va ser a Roger Desllaur, l'antic ambaixador de Gualtier V de Brienne, qui va ser el nou governador del ducat d'Atenes⁴⁶. L'elecció de Roger Desllaur té la seva lògica per diverses raons: en primer lloc és coneixedor del territori que s'ha de governar, en segon lloc coneix el català ja que és originari del Rosselló i, en tercer lloc, al haver establert contacte anteriorment amb la companyia coneix els seus homes. Tot i això, el seu govern va ser purament de transició i va durar

⁴⁵ AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg. 96.

⁴⁶ SETTON, Kenneth M. *Los catalanes en Grecia*. Barcelona, Aymá S.A Editora., 1975. pàg 9.

no més d'un any (1311-1312). En el mateix 1312 es va pactar amb Frederic III de Sicília la protecció del ducat d'Atenes, a canvi havien d'acceptar l'autoritat reial i d'aquesta manera la companyia dels almogàvers perdia la seva total independència.

Una de les primeres decisions que es pren sota la protecció de Frederic III de Sicília és enviar un representant de la monarquia com a valedor del ducat. El rei decideix donar el càrrec de governador al seu fill menor Manfred, però com era menor d'edat s'envia a Berenguer Estanyol. Però Estanyol només durarà quatre anys en el seu càrrec ja que morirà prematurament. Amb tot això, Manfred encara no té l'edat suficient per exercir un govern i Frederic III decideix enviar al seu fill il·legítim Alfons-Frederic.

Es durant el govern d'Alfons-Frederic quan s'aconsegueix més expansió territorial incorporant la Tessàlia i la seva capital Neopàtria (1319). Després de les conquestes, Alfons-Frederic decideix unificar totes les ciutats sota una nou ducat: el Ducat de Neopàtria. Tot i això, un dels greus problemes que dificultarà el manteniment del ducats serà que molts dels ducs no exerciran una bona tasca de govern i, fins i tot, alguns arriben a no presentar-se mai al territori dels ducats d'Atenes i Neopàtria.

Tot i això, dins els ducats d'Atenes i Neopàtria es va fer una reforma política interna, deixant de banda i oblidant la política anterior dels francs. Les lleis dels francs són substituïts pels Usatges de la Corona d'Aragó i del Comtat de Barcelona. La distribució interna del territori es fa mitjançant cinc províncies: Tebes (que serà la capital), Atenes, Siderocastron, Levadia i Neopàtria. La màxima autoritat dins el govern dels ducats recau sobre el vicari general, qui es responsable de dirigir el govern i controlar les rentes dels ducats. Sota d'ell hi ha responsabilitats menors com la del veguer, capità i castellà. El veguer és l'encarregat de resoldre els conflictes de jurisdicció civil i criminal, mentre que el capità només s'encarrega en casos criminals. Val a dir però, que molt sovint es troba que, en el cas dels Ducats d'Atenes i Neopàtria, els càrrecs de veguer i capità són ocupats per la mateixa persona. El castellà és l'encarregat de la defensa d'un castell i és el màxim responsable de la seva guarnició⁴⁷.

A nivell social cal destacar l'encontre entre la Companyia i els autòctons grecs. El nou ordre social es va establir mitjançant la identitat d'afiliació política i religiosa. Tots aquells d'origen llatí o franc que reconeixien l'autoritat papal formaven la classe social superior i van poder ocupar càrrecs de govern més alts. Mentre que els governants grecs i vinculats amb l'Església Ortodoxa van quedar relegats a càrrecs de govern de segon

⁴⁷ AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg. 112-113.

ordre. Tot i això la companyia, després de la conquesta del 1311, van ser molt conscients de la difícil situació que tenien ja que eren una minoria en el territori. Per aquesta raó van decidir tot un seguit de barreres legals per tal d'impedir l'ascens social de la població grega i es va establir que un grec només pogués adquirir la categoria social de llatí mitjançant un privilegi especial⁴⁸.

D'altra banda, cal destacar que la llengua catalana, juntament amb el llatí, es va establir com a llengua oficial. Tot i això, la llengua catalana només va ser present en l'àmbit burocràtic i administratiu dels ducats d'Atenes i Neopàtria. Va ser el grec la llengua que va continuar com a principal⁴⁹.

Seguint l'anàlisi de l'evolució cronològica dels ducats, Alfons Frederic va ser un dels vicaris generals més destacats ja que, a part de la seva annexió del ducat de Neopàtria, va arribar a controlar una gran quantitat de castells del territori per concessions del rei Frederic III. Cal destacar però, que van haver-hi altres famílies que van tenir feus a les terres gregues, un exemple seria la família dels Novelles. Però a la dècada del 1350, es va començar a fer palpable la situació de conflictes entre les classes nobiliàries. Són dos revoltes les que destaquen principalment: la primer és la de l'any 1354 dirigida per Ermengol Novelles contra el governador. Finalment però, aquesta revolta no va triomfar i es va portar una nou vicari general: Pere Pou. Durant el 1361-1362, Pere Pou va fer servir mesures administratives i judicials per tal de limitar el poder de les famílies nobiliàries. Tota aquesta situació, va portar a Roger de Llúria (membre d'una de les famílies nobiliàries) a revelar-se vers Pere Pou. Aquesta lluita va acabar amb el triomf de Roger de Llúria, qui va tenir el suport d'alguns municipis i de mercenaris turcs que va contractar. Ara Roger de Llúria era el nou governador dels ducats. El nou govern, va presentar a l'any 1367 una sèrie de reformes al rei Frederic III que aspiraven a reduir el seu control sobre els ducats. Com era d'esperar, el rei va rebutjar aquestes reformes i no els va concedir el control sobre els castells.

Entre els anys 1373-1378 es van donar nous conflictes entre faccions de nobles i prelats. Amb tot això el consell de la Companyia, format pels diferents municipis, va decidir de nomenar a Lluís Frederic d'Aragó com a nou governador dels ducats. Al 1379, descontents amb la tasca del nou governador i aprofitant la mort de Frederic III de Sicília, el consell va demanar a Pere III el Cerimoniós que governés els ducats sota el

⁴⁸ JACOBY, David. *L'estat català a Grècia: Evolució interna*. dins a *L'Avenç*, 213, 1997. pàg 20.

⁴⁹ AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg. 113.

seu regne. Però des de fa molt temps, els ducats són uns territoris desunits on tothom fa allò que li plau i, d'aquesta manera, els ducats ja estaven en procés de desintegració. La conquesta de Tebes per la Companyia Navarresa, només va fer que començar un procés que feia temps havia arrancat.

La Companyia Navarresa era una host mercenària capitanejada per Juan de Urtubia i Mahiot de Coquerel. En el 1376, la Companyia Navarresa es trobava a Durazzo ja que van ser contractats per iniciar un atac vers el regne d'Albiana. A l'estiu 1378, l'ordre de l'Hospital va decidir contractar a la Companyia Navarresa i es van traslladar a Morea, molt a prop dels ducats catalans. Un cop instal·lats a Morea, Juan de Urtubia i els seus es van unir a Nerio Acciaiuoli que, juntament amb altres grups de mercenaris, va decidir atacar la ciutat de Tebes al maig 1379. La gran debilitat dels catalans va permetre una conquesta fàcil de la capital del Ducat d'Atenes (Tebes) i no només això, sinó que a finals del 1380 i inicis del 1381 la Companyia Navarresa va conquerir Livàdia als catalans⁵⁰. Al 1380, Pere III el Cerimoniós va acusar a l'ordre hospitalera d'haver col·laborat en l'atac dels ducats catalans a Grècia. Cal recordar, que l'ordre de l'Hospital té com a norma que no pot atacar a cap poble cristià. És probable, com assenyala Luttrell, que alguns membres de l'ordre tinguessin contacte amb Nerio Acciaiuoli i, fins i tot, haguessin arribat a participar en l'atac de les possessions catalanes a Grècia⁵¹. Finalment, Pere III decideix enviar a Felip Dalmau, vescomte de Rocabertí, com a nou vicari general per tal de defensar Atenes i els pocs territoris que hi havia sota control català a Grècia. El nou vicari general va aconseguir el seu objectiu de salvar mitjançant un pacte amb la Companyia Navarresa i Nerio Acciaiuoli. A finals del mes d'abril del 1381, la companyia abandona els territoris ocupats i són cedits Nerio Acciaiuoli. Ara els ducats catalans quedaven concentrats en Neopàtria, Atenes i Salona. Tot i que la Companyia no va tornar esdevenir un perill pels Ducats Catalans, però si ho continuaria sent Nerio Acciaiuoli. Tot i aquests pactes, els ducats grecs continuen sent difícils de governar, Dalmau de Rocabertí marxa al 1382 deixant a Ramón de Vilanova com lloctinent. Però la dificultat de govern dels ducats a causa de la pressió de Nerio fa que continuament Vilanova reclami el retorn del vicari general. Pere III el Cerimoniós, és conscient de que el florentí Nerio no és de fiar i ordena al vescomte de Rocabertí tornar els ducats. Però el seu retorn no es farà efectiu ja que cau malalt al 1386.

⁵⁰ LUTTRELL, Anthony. *El final de la dominació catalan d'Atenes: La companyia Navarresa i els Hospitales*. dins *L'Avenç*, 213, 1997. pàg. 32.

⁵¹ *Ibidem*. pàg. 32.

Els problemes definitius venen quan Nerio Acciaiuoli es desentén dels pactes d'abril del 1381 i decideix atacar la ciutat d'Atenes. Al 15 de gener del 1387 ja ha ocupat la part baixa de la ciutat d'Atenes, quan Vilanova i Dalmau de Rocabertí arriben veuen a Pereu de Pau fent una defensa aferrissada de la ciutat, però la debilitat dels ducats impedeix fer front al setge de Nerio. Els emissaris Boil i Rondonella parteixen destí Barcelona per demanar ajut, però Pere III mor el 5 de gener del 1387 i la sol·licitud d'auxili trigarà a realitzar-se. Ja sota el govern de Joan I el Caçador es veu la impossibilitat d'enviar ajut i, malgrat la defensa continuada per part de Pere de Pau, el 2 de maig de 1388 la ciutat d'Atenes caurà sota les mans del florentí Nerio. Però les conquestes de Nerio no s'aturen, al 1390 ocupa la ciutat de Neopatria sense a penes oposició ja que els ducats catalans cada cop eren més dèbils. Val a dir però, que la conquesta i control del ducat de Neopàtria no durarà molt sota Nerio Acciaiuoli, ja que el soldà turc Baizat I ocuparà Neopatria, Levaida i el comtat de Salona al 1393. És aquí, amb l'ambició personal del florentí Nerio i la debilitat cada cop més notable dels ducats catalans a Grècia, que s'arriba a la fi de la presència catalana a les terres d'Orient durant quasi un segle.

Per concloure aquest apartat, crec que és interessant parlar de les relacions a nivell internacional que van tenir els ducats catalans. Són especialment destacables les relacions amb dos col·lectius: els turcs i els venecians. Les relacions amb els turcs venien de lluny, ja que des de l'arribada dels catalans a les terres d'Orient sempre s'havien mantingut contactes amb els turcs. Un exemple és, quan després de la victòria d'Aprós, un escamot de *tourkopouloi* (turcs convertits al cristianisme que servien a l'emperador d'Orient) van decidir formar de la Companyia Almogàver⁵².

Un cop ja conquerit el ducat d'Atenes, és durant el govern d'Alfons Frederic que les relacions amb turcs es fan més notables, ja que hi ha una voluntat expansionista per part d'aquest vicari general. Tot això inquietarà a la resta de territoris cristians pròxims als ducats catalans: com poden ser els francesos de Brienne, els comtes de Lecce, els angevins de Nàpols i, especialment, als venecians situats al Negroponte.

Amb Venècia van esclatar els problemes quan els ducats catalans es van plantejar la conquesta de territoris com Eubea i el Negroponte. A Venècia aquesta voluntat expansionista dels ducats catalans no va agradar gens, ja que Negroponte era un enclavament molt important pel comerç de la zona. Tot això Venècia ho va aconseguir

⁵² ZACHARIADOU, Elizabeht A. *Catalans, turcs i venecians*. dins a *L'Aveç*, 213, 1997. pàg 22

aturar amb un primer tractat amb els ducats als anys 1316-1317. Però la voluntat expansionista d'Alfons Frederic encara era present i, mitjançant una aliança amb turcs, decideix atacar les illes de Santorini (Thera) i Kàrpatos properes a Negropont. De nou Venècia va decidir establir un nou tractat amb els ducats catalans, on es va establir que la flota catalana s'havia de desarmar i només podia tenir vaixells al golf de Corint. Alfons Frederic va prometre no tornar a cercar l'ajut dels turcs, només podia mantenir els tractats fets fins el moment amb aquest poble però no podia fer-ne de nous. A més, estava obligat a avisar a Venècia en cas de que els turcs prepararessin algun atac contra territoris venecians. D'altra banda, Venècia reconeixia l'ocupació de Kàristos i, d'aquesta manera, els ducats catalans aconseguien dominis dins de l'illa de Negropont⁵³. D'aquesta manera Venècia aconseguia els seus objectius: mantenir els territoris que li interessaven sota el seu control i tenir a una distància als turcs i catalans, que eren una autèntica amenaça per la seva voluntat expansionista.

Però tota aquesta situació preocupava especialment al Papa Joan XXII, qui era partidari d'iniciar una croada contra turcs i catalans amb la participació dels angevins i venecians. Però tot això al final no va acabar esdevenint, ja que al 1329 les relacions entre turcs i catalans es van trencar, fins i tot els turcs van portar a terme un atac contra els ducats catalans tot i que aquest va fracassar. Ara s'entrava en un nou període on els turcs van decidir fer la guerra pel seu compte sense considerar cap tipus d'aliança. Ara els turcs van esdevenir superiors, especialment numèricament. Per aquesta raó els ducats catalans van cercar un nou tractat amb Venècia al 1331. En aquest tractat ja es tancava definitivament la qüestió del Negropont, on Alfons Frederic va assumir que només podia tenir el control de la fortalesa de Kàristos. Al poc temps, Alfons Frederic va ser destituït com vicari general dels ducats i la seva política expansionista mitjançant l'aliança amb els turcs va fracassar. No només va fracassar, sinó que el seu aliat va acabar esdevenint un perill pels seus territoris i va generar la indignació de diferents territoris cristians propers als ducats d'Atenes i Neopàtria⁵⁴.

⁵³ *Ibidem.* pàg 23.

⁵⁴ *Ibidem.* pàg 24.

4. Les fonts documentals: Muntaner i els historiadors Bizantins.

Després d'analitzar el període on la Companyia catalana va estar a terres d'Orient, crec que és interessant fer una breu anàlisi sobre la informació que ens aporten les fonts documentals, tant les catalanes amb el cronista Ramon Muntaner com la visió dels diferents historiadors bizantins. Començant pel punt de vista català, el cronista que ens narra l'expedició almogàver a l'orient és Ramon Muntaner (Peralada 1265 – Eivissa 1336), un home d'un origen social incert - possiblement de la baixa noblesa - va participar en algunes de les campanyes de l'expansió de la Corona d'Aragó. Tal i com s'ha vist anteriorment, Muntaner va ser membre de la companyia mercenària des del 1303 fins al 1307. Un cop el cronista abandona la companyia ocuparà entre 1309 i 1315 el càrrec de governador de Gerba, d'allà marxarà a València on escriurà la seva crònica del 1325 al 1328. Abandonarà València al 1332 ja que es posarà al servei del rei Jaume III de Mallorca, finalment morirà a Eivissa al 1336. La Crònica de Ramon Muntaner compren des del naixement de Jaume I (1208) fins la Coronació de Alfons III (1328) i ens narra els fets més importants dels monarques compresos en aquest període. Ramon Muntaner quan escriu l'obra té la voluntat, segons Coia Cabré: “de recordar una vida consagrada a la defensa de la seva terra, la seva llengua i els seus reis [...]. I amb una finalitat molt concreta: que els descendents d'aquesta dinastia comuna, així com els seus súbdits, s'esforcessin a mantenir-ne la unitat [...] i ampliar-ne els dominis [...]”⁵⁵

Quan s'analitza la Crònica de Ramon Muntaner es pot observar l'ús d'un llenguatge èpic i, sovint, compara els personatges amb herois mítics de la tradició cavalleresca, a més de dotar la seva narració d'una forta càrrega fantàsica⁵⁶. D'altra banda, la narració de Ramon Muntaner té també una forta influència de la religió, segons Stefano Maria Cingolani, per les obres de Ramon Llull i la Bíblia⁵⁷. Aquesta influència de la religió a la Crònica de Muntaner es pot deure a la voluntat de donar credibilitat allò que el narrador (el propi Muntaner) ens explica en el decurs de l'obra. És per això que al inici de la seva obra comença narrant un somni on un home vestit de blanc li ordena que escrigui tot allò que ha vist: “*E dorment en mon llit, a mi venc en visió un prohoms vell vestit de blan qui em dix: Muntaner, lleva sus e pensa de fer un llibre de les grans meravelles que has vistes que Déus ha fetes en les guerres on tu és estat, com a Déu*

⁵⁵ MUNTANER, Ramon. *Crònica*. Barcelona: TEIDE 1992. pàg. 8.

⁵⁶ AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones, 2004. pàg. 41.

⁵⁷ VV.AA (2009). *Les quatre grans cròniques*. GRAN CRÒNIQUES. Barcelona, Edicions 62, 2009. pàg 54.

plau que per tu sia manifestat”⁵⁸. A més, la presència d’aquest somni, permet atorgar-se a l’autor el seu rol com a narrador i donar un punt de credibilitat al que diu, ja que és Déu qui li encarrega de realitzar aquesta obra. També és destacable com amb la barreja d’un llenguatge col·loquial, juntament amb el to èpic citat anteriorment, amb una sintaxis oral i recursos de la narració breu - com per exemple expressions com “Que us diré?” - dóna una visió més literària que no pas històrica dels fets.

Sobre l’expedició d’Orient, tal i com s’ha dit anteriorment, Ramon Muntaner va ser-hi present i moltes de les seves narracions las va viure personalment. No hi ha cap mena de dubte que l’expedició a Orient és la gran aventura de la vida de Ramon Muntaner i, possiblement, sigui el gran motiu que li impulsí a escriure aquesta crònica, tot i la seva predilecció per als monarques del Regne d’Aragó. Quan ens narra les aventures dels almogàvers per l’Orient, mostra una gran estima a la figura de Roger de Flor i constantment ofereix una visió heroica sobre els almogàvers. Tot i això, si es calcula el total de morts que dóna la Crònica de Muntaner, sense tenir en compte civils i la destrucció de ciutats, aquesta és de 180.650 persones⁵⁹. To i que aquestes xifres poden estar exagerades pel propi cronista, deixa constància de la brutalitat a la companyia mercenària. Però, Ramon Muntaner no pot fer que la gran aventura de la seva vida es mostri com un fet tràgic pel poble de l’Imperi Romà d’Orient i, per tant, va concebre la seva obra amb personatges heroics i no com uns mercenaris cruels i sense escrúpols que varen devastar part d’Anatòlia i Grècia.

Pel que fa als historiadors bizantins, l’autor més destacat i amb qui més s’ha comparat amb Muntaner és Geórgios Paquimeres (1242-1310). Paquimeres, sacerdot i historiador, és l’autor de *Historia byzantinza* que es compona en 13 llibres on explica els regnats de Miquel Paleòleg i Andrònic Paleòleg. La seva obra és de les més detallades i completes sobre l’estada dels almogàvers a Orient, és per això que contínuament es compara la seva versió dels fets amb la versió de la Crònica de Ramon Muntaner. Tot i que, com ens diu Rubió i Lluch, Paquimeres es vulgui presentar amb un esperit d’imparcialitat en front els fets dels Almogàvers⁶⁰, és evident que interpreta d’una forma totalment oposada respecte a Muntaner. Un gran exemple és com inicia la seva narració sobre els Almogàvers: “*En el mes de Gamelió de la segona indicció (setembre*

⁵⁸ MUNTANER, Ramón. *Crónica*. Barcelona: TEIDE, 1992. pàg. 17.

⁵⁹ VV.AA. *Les quatre grans cròniques*. GRAN CRÒNIQUES. Barcelona, Edicions 62, 2009. pàg. 56.

⁶⁰ RUBIÓ I LLUCH, Antoni. *L’expedició catalana a l’Orient vista pels grecs*. Barcelona, Llibre de l’Índex, 2004. pàg. 55.

de 1303) la ciutat de Constantí va veure arribar el llatí Roger amb set naus pròpies i una nombrosa flota aliada de catalans i almogàvers: tant de bo no hagués estat així”⁶¹. En aquest fragment de la seva obra deixa clara l’opinió i visió que té sobre la companyia dels Almogàvers, qui sovint els compara amb els efectes nocius d’una forta calamarsada i, fins i tot, els arriba anomenar com “la tempesta caiguda sobre l’Occident, més terrible i funesta que anteriorment havia descarregat sobre l’Orient”⁶² (aquesta última referint-se a la presència turca). Però, s’ha d’assenyalar que també emet judicis on reconeix les virtuts d’alguns dels almogàvers, com per exemple amb la figura de Roger de Flor. Així el defineix quan arriba al Palau de Blanquerna: “Es trobava en el punt més florit de la seva edat. Era de terrible aspecte, ràpid en ses decisions i actiu en l’obrar quan es llençava a fer-ho. Era de cor noble i bel·licós, hàbil a saber governar gents indisciplinades i a tenir-les incondicionalment addictes, amb admirable indústria i permanent esperit”⁶³. I sobre el seu assassinat ens diu: “Així caigué aquell home injust i insolent, però ardent i intrèpid”⁶⁴.

Tot i que la principal font d’estudi sobre l’expedició almogàver a l’Orient des del punt de vista grec és Paquimeres, cal destacar les aportacions d’altres historiadors que d’alguna manera han contribuït també a conèixer millor la història dels Almogàvers. Un d’ells és Nicéforo Gregoras qui també és sacerdot i historiador, com Paquimeres. En la seva obra *Historia Bizantina* de 38 llibres dedica alguns passatges sobre els Almogàvers. Són sobretot de gran valor els capítols 6 i 7 del llibre VII ja que informa de manera molt acurada des de que la companyia abandona Galípoli fins que conquereixen el ducat d’Atenes. A més, dóna molts detalls de la batalla de Cefís que porta a la Companyia a la conquesta del ducat d’Atenes⁶⁵. Els textos de Gregoras tenen una gran càrrega filosòfica possiblement per la seva influència religiosa, ja que atribueix certs actes a la providència divina. Un exemple seria la seva opinió respecte la mort de Roger de Flor: “ [...] *El poc que hem exposat de tan immensos mals és suficient per a qui el jutgi rectament i sense passió a posar en clar la còlera divina i el càstig moderat de crims immoderats. Prova evident d’això és la mort del cèsar Roger. Els romans, que es penedien d’haver-lo cridat, com que volien remeiar el seu malestar, van causar-li a*

⁶¹ MARCOS, Ernest. *La Companyia Catalana i Bizanci*. dins a *L’Avenç*, 213, 1997. pàg. 12.

⁶² RUBIÓ I LLUCH, Antoni. *L’expedició catalana a l’Orient vista pels grecs*. Barcelona, Llibre de l’Índex, 2004. pàg. 56.

⁶³ RUBIÓ I LLUCH, Antoni. *El record dels catalans en la tradició popular, històrica i literària de Grècia*. Barcelona, Curial: Edicions de l’Abadia de Montserrat, 2001. pàg. 32.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ RUBIÓ I LLUCH, Antoni. *L’expedició catalana a l’Orient vista pels grecs*. Barcelona, Llibre de l’Índex, 2004. pàg. 63.

la fi la mort, ja que creien que seria l'alliberament dels seus mals. Però aquest fet, com veurem en el decurs de la història, tan sols va ser l'origen d'altres mals majors i més greus. Sempre que la Providència no les afavoreix, les accions i els consells humans tenen resultat trist i molt contrari"⁶⁶. Es veu clarament com al final d'aquest fragment, Gregoras es refereix a la "venjança catalana" i, per tant, vincula aquest fet com un càstig diví per l'assassinat de Roger de Flor.

Altre historiador destacable és l'emperador i historiador Juan Cantacuzeno, qui ens aporta bona informació sobre el ducat d'Atenes sota control català. A més, també aporta interessants dades sobre els esdeveniments de Tessàlia per part dels almogàvers. Val a dir, que de tots els autors bizantins, és el que es mostra menys crític i dur sobre els afers dels almogàvers. Segons Rubió i Lluch, això es deu per la seva voluntat d'unir les dues Esglésies cristianes⁶⁷.

Altres historiadors bizantins destacats són Chalcocondylas; tot i que segons Rubió i Lluch és el més inexacte sobre l'afer dels almogàvers⁶⁸. Jorje Pharantzés és dels darrers historiadors en mostrar-se crític amb els catalans, ja que va caure presoner en mans de catalans⁶⁹. Per últim cal destacar a Teòdul Magister o el Retòric qui va ser un monjo bizantí i conseller de Andrònic II. Tot i no ser historiador, ens ofereix un text on denuncia les atrocitats realitzades pels catalans a Tessàlia. Val a dir que en aquest text, Teòdul el Retòric fa gala d'un gran estil i lluïment acadèmic alhora d'explicar els fets, on demostra les seves grans dots d'escriptura que li permeten donar un panorama obscur i terrible⁷⁰.

⁶⁶ *Ibidem.* pàg. 68.

⁶⁷ *Ibidem.* pàg. 69.

⁶⁸ *Ibidem.* pàg. 71.

⁶⁹ *Ibidem.* pàg. 74.

⁷⁰ *Ibidem.* pàg. 77.

5. Conclusions

Abans de presentar les conclusions finals del treball, crec convenient comentar breument un fenomen que diversos historiadors han analitzat: el record dels catalans i aragonesos a la tradició grega. Un estudi breu sobre tota aquesta qüestió, és l'article d'Eusebi Ayensa a la revista *Avenç*⁷¹. L'autor, en el seu escrit, presenta algunes dites populars de zones gregues controlades pels almogàvers; com per exemple "Que et vegi sota l'espasa d'un català". Aquesta dita és un exemple que remarca la duresa dels actes dels catalans sobre la població autòctona ja que, com s'ha vist al llarg del treball, actes com saquejos, violacions o assassinats eren molt comuns entre els almogàvers. Altres tipus de dites que trobem són algunes com "Això no ho fa ni els catalans", "Quin català", "Ala!, fes via, gos català!" mostrant així la mala imatge que van deixar els almogàvers a la societat grega, una imatge gens bona com es pot veure.

En conclusió, es pot veure com l'Expedició dels Almogàvers a l'Imperi Romà d'Orient té algunes connotacions desconegudes per part del públic en general. L'aura d'heroïcitats i patriotisme que s'ha generat al voltant de la companyia mercenària, d'alguna manera, ha camuflat la imatge del que eren veritablement els almogàvers. Des dels seus orígens s'ha pogut veure com els almogàvers no eren més que un col·lectiu d'individus que es dedicaven al pillatge i a les ràtzies de poblacions sarraïnes i cristianes. En el moment de l'expansió de la Corona d'Aragó, els almogàvers van aprofitar per oferir-se com mercenaris, d'aquesta manera, buscar una nova forma de vida i supervivència. Dins la guerra de Sicília, Frederic II els va contractar per tal de poder resoldre el conflicte a favor seu. Però un cop aquest es va solucionar, va permetre la marxa dels almogàvers cap a Constantinoble sense cap tipus de remordiment ja que aquests començaven a esdevenir un problema per a ell.

De la mateixa manera, també van esdevenir un greu problema per a l'emperador Andrònic II. El seu Imperi es trobava en una difícil situació, amb la presència turca cada cop més forta i més present al seu territori. És cert que els almogàvers van fer retrocedir als turcs i van recuperar importants ciutats d'Anatòlia com Filadèlfia, però el preu va ser una activitat delictiva continua mitjançant el saqueig, assassinat i violacions de dones dels pobles autòctons de l'Imperi. A més, la Companyia Catalana d'Orient va voler cobrar més diners a part de tot el que ja havien robat i saquejat. Era evident, els almogàvers en comptes de ser un remei per un mal (l'amenaça turca) es presentaven

⁷¹ AYENSA, Eusebi. *El record dels catalans en el folklore grec*. dins a *L'Avenç*, 213, 1997. pp 56-58

com un problema més per a l'Imperi Romà d'Orient. Per aquesta raó, Andrònic II i Miquel IX voldran acabar amb els almogàvers amb l'assassinat del seu cap Roger de Flor. Però l'efecte que aconseguiran serà el contrari, ja que es quan s'inicia l'època de la “venjança catalana”, on la companyia mercenària iniciarà tot un seguit d'atacs cruents contra pobles de la Tràcia i, més endavant, a la Península Calcídica. Finalment, amb la creació dels dos ducats catalans d'Atenes (1311) i Neopàtria (1319) es va instaurar un estat català a Orient, que Frederic III de Sicília se'ls va vincular i, més endavant, Pere III el Cerimoniós. Tot i això, podem veure com la convivència entre catalans i autòctons va resultar difícil, ja que la legislació implantada marcava clarament la superioritat dels catalans respecte els grecs. A més, els catalans van arribar a ser vistos com un problema a nivell internacional, especialment per Venècia que temia perdre la seva posició comercial a la Mediterrània Oriental i temia les aliances entre turcs i catalans.

Per concloure, crec que les paraules de Paquimeres quan comença a parlar sobre l'expedició dels Almogàvers, citada anteriorment: *“En el mes de Gamelió de la segona indicció (setembre de 1303) la ciutat de Constantí va veure arribar el llatí Roger amb set naus pròpies i una nombrosa flota aliada de catalans i almogàvers: tant de bo no hagués estat així”*. No és d'estranyar que Paquimeres desigés que els almogàvers mai haguessin vingut a la seva terra. Un exèrcit que, en comptes d'exercir com a tal, es va dedicar a saquejar i abusar a la població amb un únic objectiu: el benefici personal. Si hom es para a reflexionar, es pot concloure que els almogàvers varen ser una veritable problemàtica per Andrònic II i l'Imperi Romà d'Orient.

6. Bibliografia

AGUSTÍ, David. *Los almogávares. La expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. Madrid, Sílex Ediciones. 2004

AYENSA, Eusebi. *El record dels catalans en el folklore grec*. dins a *L'Avenç*, 213, 1997, pp 56-58

CULELL, Josep. *La Gran Companyia Catala d'Orient* [DVD]. Barcelona, Rasa Digital Pro. 2005

JACOBY, David. *L'estat català a Grècia: Evolució interna*. dins a *L'Avenç*, 213, 1997, pp 18-21

LUTTRELL, Anthony. *El final de la dominació catalana d'Atenes: La Companyia Navarresa i els Hospitalers*. dins a *L'Avenç*, 213, 1997, pp 30-34

MARCOS, Ernest. *La Companyia Catala i Bizanci*. dins a *L'Avenç*, 213, 1997 pp 12-17

MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, L'esfera dels llibres. 2005

MARCOS, Ernest. *Almogávares. 700 años de la "venganza catalana"* dins a *Clío: el pasado i el presente*, 43, 2005. pp. 30-36

MUNTANER, Ramon. *Crònica*. Barcelona: TEIDE, 1992.

RUBIÓ I LLUCH, Antoni. *El record dels catalans en la tradició popular, històrica i literària de Grècia*. Barcelona, Curial: Edicions de l'Abadia de Montserrat. 2001

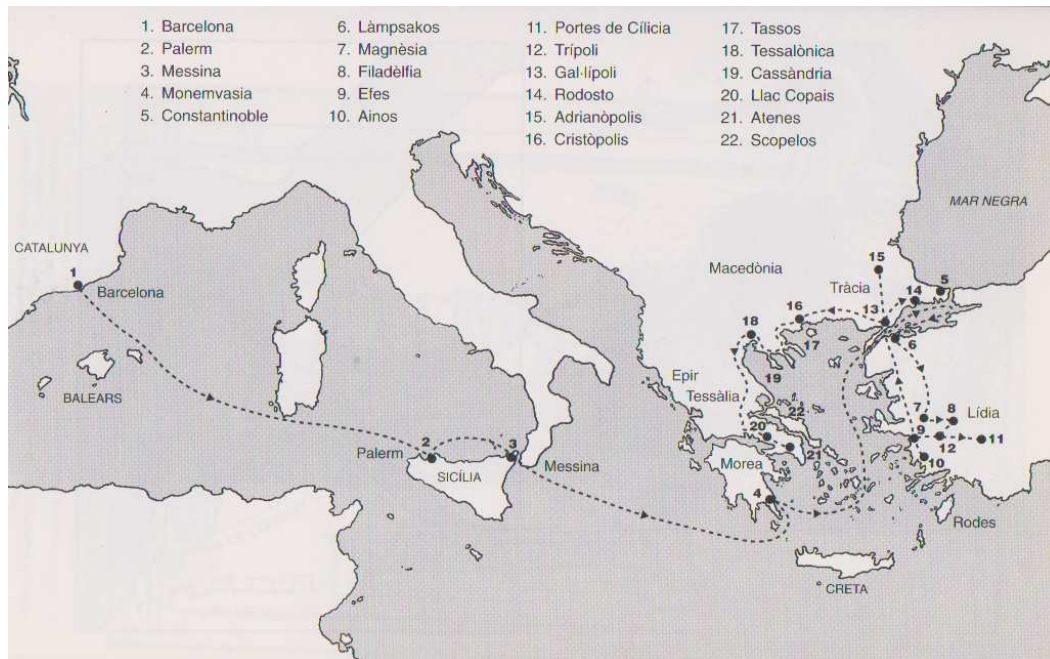
RUBIÓ I LLUCH, Antoni. *L'expedició catalana a l'Orient vista pels grecs*. Barcelona, Llibres de l'Índex. 2004

SETTON, Kenneth M. *Los catalanes en Grecia*. Barcelona, Aymá S.A Editora. 1975

VV.AA. *Les quatre grans cròniques*. GRAN CRÒNIQUES. Barcelona, Edicions 62. 2009

ZACHARIADOU, Elizabeht A. *Catalans, turcs i venecians*. dins a *L'Aveç*, 213, 1997. pp. 22-25

7. Annexos

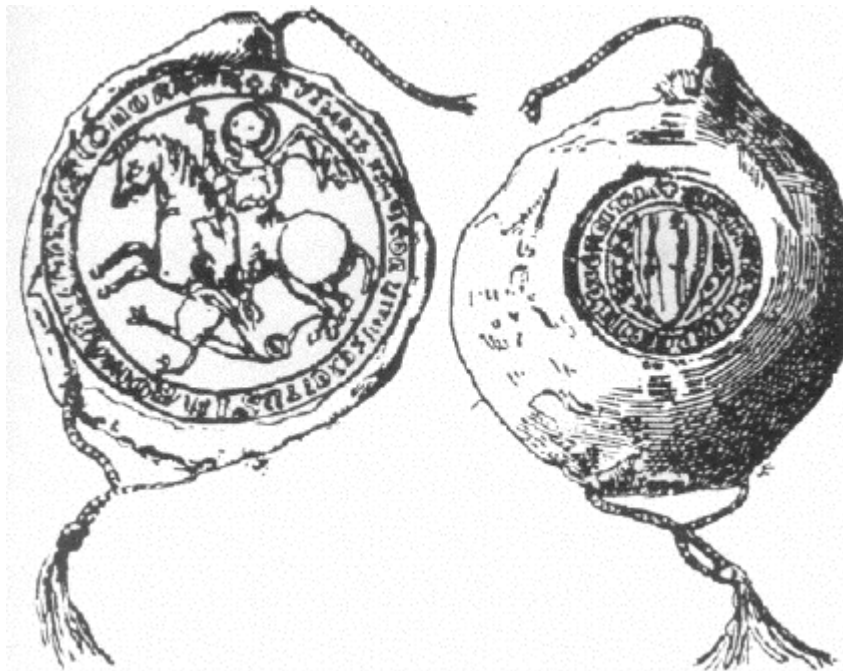
Annex 1: Itinerari general seguit pels almogàvers en la seva expedició a Orient.

Annex 2: Teatre d'Operacions dels almogàvers a Anatòlia i Tràcia

Annex 3: Itinerari del trajecte dels almogàvers per terres d'Orient.

Annex 4: Segell de la Companyia Catalana d'Orient.

Annex 5: *L'entrada de Roger de Flor a Constantinoble.* Quadre de Moreno Carbonero al Palau del Senat a Madrid.

